

Školitelský posudek k diplomové práci Lenky Medvecové Tinkové
Dětský spánek v zajetí normality
(FHS UK, 2018)

vypracoval PhDr. Jaroslav Klepal, Ph.D. (6. 9. 2018)

Jedním z poslání sociokulturní antropologie (a současné medicínské antropologie obzvláště) je uchopovat témata a problémy, které se zdají být „vědám o člověku“ nedostupné, a poskytovat nová vysvětlení, poukazovat na neočekávané souvislosti, přinášet vhledy i rozostření, zdůrazňovat zakořeněnosti i skutečnosti, které mohou být jinak a jindy. Antropologické rekonstrukce průběhu a šíření papuánského onemocnění kuru, komparace menopauzy v Japonsku a Severní Americe či analýza způsobů, jak na různých místech jedné holandské nemocnice vyvstává jako medicínský objekt něco tak zdánlivě banálního, jako je kornatění tepen, mohou sloužit jako několik ilustrativních příkladů antropologické imaginace. V tomto kontextu, domnívám se, je potřeba nahlížet i předkládanou diplomovou práci Lenky Medvecové Tinkové o podobách dětského spánku. Práce je kvalifikačním pokusem demonstrovat (medicínsky) antropologickou imaginaci i dokladem toho, že osvojení antropologické imaginace je nesamozřejmý úkol.

Cílem diplomové práce Lenky Medvecové Tinkové je etnografický popis a analýza utváření dětského spánku (spánku dětí od narození do věku tří let) a jeho normování různými aktéry jako jsou biomedicínská expertíza a laboratoře, spánkoví poradci, matky, rodinné prostředí či srovnávací antropologické studie. Tento deklarovaný cíl je zhruba na sedmdesáti normostranách práce v podstatě naplněn. Zároveň autorčinou ambicí je etnografickým popisem a analýzou „otevřít diskuzi o variabilitě různých spánků v různém prostředí a zachycení nebezpečí globálního zobecňování přístupu k dětskému spánku napříč různými zeměmi, které vedou k nápravám a do přesných časů a návodů, bez toho, abychom si byli vědomi vlivů a biosociální diferenciace, které náš i dětský spánek utvářejí“ (s. 4). Tato ambice vychází z autorčiny aktivní participace na problematice dětského spánku jako jedné z prvních „spánkových poradkyň“ působících v československém prostoru (která předchází jejímu etnologickému a následně antropologickému zájmu o problematiku). A do značné míry tato ambice byla formována právě vlastním antropologickým studiem, v rámci něhož autorka zjistila, že problematika spánku je sice okrajovým tématem sociokulturní antropologie, nicméně antropologická zjištění mohou být ku prospěchu její vlastní praxe i ostatním rodičům a dětem potýkajících se se spánkem. Autorce totiž antropologické studie poskytují kritickou alternativu k tomu, co vidí jako normativní „uzamčení“ (dětského) spánku do domény biomedicíny a jeho medikalizaci.

V úvodní kapitole, která obsahuje představení metodologie a výzkumné praxe, struktury práce, a klíčových analytických konceptů, autorka reflektuje vlastní spánkové stavy v dětství i spánek narozené dcery, které jí umožňují rámovat problematiku, na kterou se v práci zaměřuje – jak se různorodá a mnohvrstevnatá tělesná zkušenost se spánkem v kontaktu s medicínou transformuje do obecných otázek přirozenosti, zdraví, patologie a především normality. K porozumění normality si autorka bere na pomoc lana Hackinga (a dále v textu Foucaulta a Canguilhema), podle něž je normalita jedním ze zásadních ideologických pojmů 20. století, vynucující si prostřednictvím statistiky nejen podřízení normě průměru, ale především nastavující horizont toho, co je zdravé, dobré, žádoucí (s. 3). Zároveň toto autobiografické expoé ilustruje Hackingův „efekt smyčky“ (looping effect), tedy jak lékařské klasifikace utvářejí jednání a vnímání ohledně dětského spánku a tím nabývají na relevanci, což se zdá být pro autorku klíčové v jejím pochopení (či lépe sdílení zkušenosti) rodičů a dětí sužovaných „spánkovou poruchou“ i v otevírání možných alternativ (jak ilustruje příklad

informantky Anny na stranách 45 - 47, které redefinuje hierarchický vztah mezi spánkovou příručkou a spánkem své dcery).

Druhá kapitola *Spánek a normalita v medicíně a antropologii* slouží autorce především k tomu, aby kontrastovala odlišné pozice nahlížení na spánek ve spánkové medicíně (historicky dominované muži, jak trefně autorka dokládá) a antropologií, a k představení konceptu lokální biologie, který je v práci prezentován jako hlavní analytický prostředek pro uchopení vlastního etnografického materiálu. Lokální biologii autorka pojímá jako něco, co jí umožňuje problematizovat univerzální projevy lidského těla včetně dětské spánkové patologie, ale zároveň zohledňuje fyzickou existenci spících těl (tudíž je neredukuje na konstruktivisticky pojímaný znak či diskurz). V kontextu lokální biologie zdůrazňující biosociální diferenciaci, je tak z autorčina pohledu třeba zohledňovat biologické odlišnosti spánku, které jsou spoluutvářeny prostředím (např. fyzickým prostorem a dostupností světla) a sociálními procesy (např. morálkou a ekonomikou) a které jsou předpokladem pro formulování různých normalit a patologií v různých částech světa.

Třetí kapitola *Prosím, spínej* prostřednictvím rozhovorů, pozorování, workshopů, příruček a pediatrické literatury zkoumá konkrétní dynamiky normování dětského spánku u českých rodičů v současnosti a nedávné minulosti. Důležitý je zde pro autorku i komparativní rozměr, především srovnávání přístupu k dětskému spánku v jiných zemích (především Velké Británii) a sledování přenosu medicínských rámců včetně konkrétních metod a materiálů do českého prostředí. V tomto ohledu jsou zajímavá zjištění týkající se „metody vyplakávání“ a disciplinace k celonočnímu spánku, jejichž vznik a smysl v anglosaském světě autorka dává do úzké souvislosti s ekonomickou produktivitou a nastavením systému sociálního zabezpečení (neexistence či krátká doba mateřské dovolené). Podle autorky prosazování těchto přístupů v českém prostředí ale spíše souvisí s jejich adaptací do lokálního, historicky ustavovaného medicínsko-morálního rámce (adaptace na spánkový režim je předpokladem vývoje zdravého, autonomního jedince).

V závěru autorka shrnuje svá zjištění, a to s důrazem na jejich aplikovaný rozměr – problémy s dětským spánkem a na medicínu orientované snahy o jeho nápravu jsou do značné míry výsledkem uzávorkování různorodosti spících lidských těl a jejich překrytí univerzalizujícím pojetím normality (a patologie). Přerámování této univerzalizující normality je podle autorky předpokladem k praktickému řešení problémů spojených s dětským spánkem v dnešních českých domácnostech.

I když tento posudek se snaží rekonstruovat práci autorky do argumentačně a empiricky koherentního celku, je nutné se zde zastavit u problematických míst předkládané práce. A je nutné zde zmínit i to, že nesoudržnosti, nedotaženosti, formální i obsahové přešlapy padají do značné míry na vrub tomu, že autorka dokončila finální verzi práce těsně před jejím odevzdáním, a tudíž neměla prostor k jejím dalším úpravám. Zamrzí především to, že ve struktuře práce nebyl dán větší prostor pro diskuzi klíčového konceptu lokální biologie (a biosociální diferenciaci), a to jak z hlediska jeho místa v medicínské antropologii, tak i z hlediska většího propojení s vlastním empirickým materiálem. Koncept je totiž problematické prezentovat jako „teorii“ (s. 10, 11, 18), která navíc měla být rozpracovaná v přehledové učebnici *Anthropology of Biomedicine* antropoložky Margaret Lock a antropologa a lékaře (nikoliv antropoložky, jak uvádí autorka) Vinh-Kim Nguyena (s. 11). Větší prostor a zásadnější diskuzi by také zasluhovala metodologická stránka výzkumu. V textu do určité míry zaniká rozsah materiálu, se kterým autorka pracovala (s. 4), problematika zhodnocení „dat“ vytvářených před samotným výzkumem během poradenské praxe a v jeho rámci i analytičtější uchopení informantek a jejich domácností, zaměřující se například na jejich socioekonomický status (Jsou to pouze středostavovské matky, kdo řeší dětský spánek a vyhledává podporu spánkové poradkyně?). Jistě by také bylo zajímavé promýšlet spánek metodologicky, tedy nejen jako poměrně

neobvyklý objekt antropologického zájmu, ale i jako aktivní činitel vlastního etnografování, k čemuž práce, zdá se, přímo vybízí (s. 5).

I když jedním ze stěžejních argumentů autorky je to, že dětský spánek je „medikalizovaný“, práce by si zasloužila obšírnější diskuzi toho, co medikalizací rozumí a kam tento prominentní koncept situuje. Nabízí se totiž otázka, zdali je vůbec možné o „dětském spánku“ uvažovat mimo historické pole medicíny, či jinak řečeno, zdali medicína vlastně dětský spánek spíše „nestvořila“ jako svébytnou skutečnost, na místo toho, aby jej „jen“ zajala. Tedy nakolik může být uplatnitelná teze Nikolase Rose o roli medicíny při formování moderních životů a jeho kritika kritických tezí o medikalizaci? S tím může souviset i autorčino problematické vymezování spánku v modernistické tradici jako jednoznačně odspolečenštěného, biologického fenoménu. Samozřejmě, západní společnosti nejdou ohledně spánku tak daleko jako například domorodé populace v horní Amazonii, pro které podle Eduardo Kohna to, jak psi spí a sní, má vliv na jejich (ne)snědení predátory následujícího dne, nicméně například současný český premiér, když „náhodou spí“, tak dokáže „snít“ o vizi „pro Českou republiku, pro naše děti“ v roce 2035. Tento rozměr spánku/snění koneckonců naznačuje sama autorka v úvodu, když diskutuje spánek jako „prožitek z druhého světa“ (s. 1), ve kterém se uspořádání a fungování světa prvního může vyjevovat v novém světle či celistvěji. Nabízí se tak otázka, kam v této autorkou prezentované modernistické tradici privatizovaného a odspolečenštěného spánku situovat Freudovo dílo a psychoanalýzu, pro něž spánkové stavy jsou zásadní pro odkrytí pravdy o jedinci i společnosti.

Jako nekonzistentní či nedostatečně vyargumentované se také jeví zdůrazňování určitých medicínských aparátů – spánkových tabulek, statistik a především laboratoří, jako něčeho, co inherentně vede k normalizaci privatizovaného a odspolečenštěného spánku a vynalézání nových spánkových patologií (např. s. 12, 16, 19, 39, 48). Nicméně, diskutuje-li autorka práci antropologa James McKenny, který rovněž zkoumá spánek ve spánkové laboratoři, dochází k závěru, že jeho interpretace dětského spánku jde proti interpretacím spánkové medicíny a v jeho laboratoři „se utváří zcela jiná normalita, jaká se utváří často v těch medicínských“ (s. 22).

Z formálního hlediska práce obsahuje všechny náležitosti kladené na tento typ práce včetně strukturace textu a citačního úzu a bibliografie. Graficky nedostatečné oddělení jednotlivých kapitol, nejednotné reference a vyskytující se hůře srozumitelné formulace (např. s. 3, 4, 8, 10, 23, 27, 39), překlepy a pravopisné chyby (s. 15, 17, 20, 37, 43, 51) jdou zjevně na vrub výše zmíněnému nedostatku prostoru pro finální úpravy.

Diplomovou práci Lenky Medvecové Tinkové doporučuji k obhajobě s návrhem hodnocení: velmi dobře (2).